

реглядів за один рік станом на 2 лютого 2015 року становить 18164 респондентів і 49 дописувачів.

Отже, власне оцінювання результативності роботи з блогами дає можливість оцінити його як навчальне середовище для розвитку основних компонентів професійної компетентності сучасного вчителя: дидактичної (складові: когнітивна, контролююча, оцінююча, управлінська тощо); загальнокультурної (інтелектуальної); інформаційно-комунікаційної, науково-методичної (складові: методична, технологічна); психологічної і соціальної компетентності.

Таким чином, у сьогоденних умовах самоосвіта вчителя засобами веб-технологій, зокрема блогів, виступає як вирішальна умова розвитку професійної компетентності в системі післядипломної освіти. Учительський професійний блог має потенціальні функції, які дозволяють учителю розвинути й удосконалити свою професійну компетентність.

In the article the system of teachers to improve professional competence in terms of a common information space based on the establishment of teachers 'and students' blogs, reproduced results in the direction of the teacher collaboration with students and colleagues.

Key words: *competence of ICT (information and communication technology), Internet resources, blog, blog-technology, computerization, information, social services Web 2.0.*

Отримано: 03.09.2015 р.

УДК 372.893

Олена Кравчук

ВИКОРИСТАННЯ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 8 КЛАСІ

Істинна любов історика до своєї держави,
проявляється в суворій повазі до правди.

(М. Костомаров)

У статті обґрунтовано доцільність використання писемних джерел на уроках історії України у 8 класі. Розкрито особливості роботи з текстовими джерелами на різних етапах уроку та подані зразки і схеми їх використання. Робота з писемними джерелами репрезентована як різновид учнівського наукового дослідження, що сприяє розвитку предметних компетентностей школярів.

Ключові слова: *шкільна історична освіта, історія України, писемні джерела, методика навчання шкільної історії.*

Зміни у суспільному житті нашої держави швидко позначаються й на історичній освіті. Вона, хоча й поволі, все ж оновлюється і вдосконалюється. Одним із напрямків її вдосконалення є

використання різноманітних джерел інформації, оскільки сучасна шкільна історична освіта повинна не лише забезпечити школярів сумою знань, але й сприяти формуванню їх загальношкільних компетентностей, що включають вміння знаходити, обробляти й аналізувати інформацію, критично її осмислювати, продукувати власне ставлення до ідей, цінностей, історичної й суспільної інформації, аргументовано захищати власну думку тощо.

Розвивати в учня здатність мислити, висловлювати власну думку, розуміти суть історичного процесу ставили за мету навчання педагоги різних епох. Методи спостереження та аналізу використовували ще античні вчені. Загальновідомо, що одним із перших філософів, який практикував у навчанні дослідницькі методи, був Сократ. І досі в методиці навчання використовується «метод сократівської бесіди», суть якого полягає в тому, що вчитель за допомогою запитань скеровує учнів на пізнавальну діяльність, розкриття суті понять, ідей, формулюванню власних висновків, ведення діалогу тощо.

Одним із перших, хто в середині XIX ст. запропонував відмовитись від заучування та переказування навчального матеріалу і перейти до дослідження історичних джерел за допомогою «реального» методу, був російський вчений М. Стасюлевич. Його методика передбачала відмову від авторської інтерпретації історії і заміну традиційного підручника книгою-хрестоматією. Він запропонував учителям одну з перших хрестоматій з історії середніх віків. Відомі українські педагоги початку XX ст. – Н. Григор'їв та Я.Чепіга рекомендували вивчати історію за допомогою пісенної народної творчості, дум, усних переказів. Н. Григор'їв навіть укаав для школярів «Історію України в народних піснях та думах», що не втратила своєї актуальності й сьогодні.

Науковці першої половини XX ст. – Н. Андрієвська, В. Бернадський, О. Вагін, В. Карцов намагалися розкрити значення джерел як засобу конкретизації навчального матеріалу та започаткувати методичні прийоми, що сприяли активізації навчання історії. Результатом впровадження дослідницького методу в навчанні П. Горою, Н. Дайрі, І. Лернером, С. Севицьким, М. Лисенком стало розширення джерельної бази, безпосереднє залучення документальних матеріалів до текстів підручників та розробка пізнавальних завдань до них.

Останнім часом усе більше українських дослідників, що працюють у галузі вдосконалення методики викладання історії, звертають увагу на необхідність активізації роботи з історичними джерелами. Низку наукових статей, методичних рекомендацій щодо використання писемних джерел у практиці навчання історії впродовж другої половини 90-х років XX – початку XXI ст. підготували К. Баханов, А. Єрмоленко, А. Задорожна, Т. Ковбасюк, В. Мисан та інші. Якщо теоретичний доробок у даній галузі постійно збільшується, практичних рекомендацій щодо застосу-

вання текстових джерел на уроках історії поки що залишається мало. Маємо запитаний і апробований у практиці навчання методичний посібник К. Баханова «Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України» та В. Мисана «Писемні джерела на уроках історії. 5-11 класи» [1; 2].

Мета даної статті полягає в тому, щоб розкрити особливості використання писемних джерел на різних етапах поурочної організації вивчення історії України у 8 класі загальноосвітньої школи.

Одним із шляхів перетворення процесу навчання історії у її дослідження В. Мисан вбачає в активному використанні текстових джерел. «Коли діти перестануть зачувати чужі думки, викладені на сторінках шкільних підручників з історії, на догоду тому чи іншому політику, а перетворяться на юних дослідників і навчатись аналізувати самостійно першоджерела, тоді вони знайдуть історичну правду. Тільки за таких умов ми зможемо виховати істинного патріота нашої держави. Чим раніше учні почнуть працювати з текстовими джерелами, тим краще вони будуть підготовлені до критичного осмислення інформації, тим цікавішим буде для них процес пізнання історичної дійсності» [2]. З таким твердженням В. Мисана важко не погодитися, як і важко його спростувати.

Якщо проаналізувати курс історії України, який учні починають вивчати в загальноосвітній школі, то очевидним стає той факт, що з історичними джерелами вони працюють уже в п'ятому класі. Саме тут, на першому році навчання історії, школярі оволодівають азами дослідження текстових джерел. Цьому активно сприяє і нова редакція програми, у якій передбачені практичні заняття (5-9 кл.) [3], на яких також відпрацьовуються прийоми роботи з інформаційними джерелами.

Вже не перший рік у навчанні школярів 8 класу на уроках історії України ми використовуємо різноманітні текстові джерела. Саме вони вивчення історії перетворюють на активне дійство, в якому учні стають своєрідними дослідниками миттєвості і розкривають її таїну за допомогою аналізу документів, виявляють історичні факти, шукають і співставляють різні оцінки того, що відбувалося. Історичні джерела розвивають в учнів навички самостійного та критичного мислення, вони спонукають ставити запитання й знаходити на них відповіді.

Писемні джерела в курсі історії України (8 клас) ми використовуємо для перевірки вивченого та раніше засвоєного навчального матеріалу. В таких випадках пропонуємо учням окремі завдання, основу яких складає текст (фрагмент джерела) і система запитань. Наприклад, після вивчення теми «Українські землі у XVI ст.» пропонуємо школярам опрацювати документи, в яких відстежується процес закріпачення селян, створення фільварків, посилення польської експансії на україн-

ські землі та руйнівний наступ католицизму після Люблінської унії. Важке економічне та релігійне становище українського населення стало однією з причин виникнення козацтва. Нижче подаємо теми уроків та прийоми використання текстових джерел у контексті розкриття досліджуваних проблем.

Тема. Соціально-економічне становище українських земель у XVI ст.

Завдання до документа.

1. Уважно прочитайте документ і послідовно виконайте таке:
 - а) Відшукайте фрагменти тексту, які свідчать про залежність селян від землевласника та уряду.
 - б) Які положення тексту ілюструють майнову нерівність різних верств населення?
 - в) Який висновок можна зробити на основі документу стосовно соціально-економічного становища різних верств населення?

Документ.

З Литовської метрики (1577 р.)

«Фільварки хочемо мати, щоб вони скрізь були заведені, причому якнайбільшого розміру, при кожних замках і дворах наших, крім тих, де б ґрунти погані або неродючі були, – такі [ґрунти] наказати людям [сесянам] осаджувати, зоставивши на уряд у кожному полі по одній волоці, а урядову волоку огорожник із своїм бидлом [худобою] обробити має, а це [йому] морг землі на огород, з чого лічби чинити і платити [він] не повинен. Уряд наш гумно під пильним наглядом повинен мати, щоб у ньому ні в чому шкоди не сталося, а збіжжя, ужаття всякого повинен мати, на себе третій сніп, віддавши спочатку десятину і засіявши пашню нашу; а умолоти всякого збіжжя наші ревізори в усіх гумнах при дворах наших мають бути, і того доглядати і навчити, щоб скрізь з повним вимолотом і без пиду збіжжя обмолочувалося. В продавання збіжжя гуменного має бути по лічбі прийняте, по чому управитель положить, як продавав; для того і для всіх підданих мають бути бочки торгові в дворах і гумнах наших, в селах і на всіх шляхах однакової міри, по чотири копці краковських...»

Тема. Релігійне життя в Україні. Православні братства. Львівська братська школа.

Завдання до документа:

1. Уважно прочитайте документ.
2. Визначте мету й завдання братств.
3. Яким був склад братств за соціальним походженням його членів?
4. Чи дозволяє текст проаналізувати основні напрямки діяльності братств? Якщо так, то виділіть ці напрямки і проаналізуйте.
5. На яких принципах базувалося навчання в братській школі?

Джерела.

Із «Правил Львівського братства»

«...3) Кожний, хто бажає вступити до братства, хоч би він був: міщанин, чи шляхтич, чи хто з посполитих людей усякого стану, як тутешній так і сторонній повинен дати вступного шість грошей... 5) кожного року брати обирають з-поміж себе чотири старшини старшини... 7) щороку, коли складають свої посади, старшини звітують перед усіма... 10) якщо брат брата зганив, то повинен відсидіти на церковній дзвіниці, повинен дати воску та, не виходячи з братства, просити вибачення у скривдженого брата та всього братства... 14) Старший за провину платить кару удвічі чи утричі проти молодшого... 17) В обміркуванні беруть участь всі, як старші, так і молодші, коли всі молодші висловлять свою думку, тоді починають говорити старші... 19) Справи братські не повинні виноситися за поріг будинку братства... 25) Якщо хтось із братів не з'явиться на засідання або поховання брата в церкву... повинен сплатити фунт воску... 30) Якщо єпископ поводитиметься проти закону, то йому повинні чинити опір як ворогові істини».

Із «Правил Київського братства» (1615 р.)

«Братство називається коли православні християни, що живуть серед чужовірців, серед ляхів, уніатів і проклятих еретиків, хочуть від них відлучитись і не мати нічого спільного з ними, а самі з собою любов'ю єднуються. Імена свої разом вписують і братами називаються: а це для того, щоб твердіше і скоріше могли відперти противовірних».

Із «Статуту Львівської братської школи» (1586 р.)

1. Дидаскал, або учитель цієї школи має бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, лагідний, не п'яниця, не розпусник, не хабарник, не грошолюб, не гнівливець, не заздрісник, не сміхун, не лихослов, не чародій, не вигадник, не прихильник ересей, а підмога благочестя, що являє собою образ добра в усьому...

2. Дидаскал, узявши доручену йому дитину, має вчити її з промислом доброї науки, за непослух карати, не потиранському, а по-вчительському, щоб також недбайливістю своєю або заздрістю, або лукавством не залишився винен ні за одного Богу Вседержителеві, і потім батькам його, і йому самому, якби в чомусь йому дарував, а від іншого не зберіг...

4. Багатий над убогим в школі нічим не вищий не повинен бути – тільки самою наукою, тілом же всі рівні...

5. Дидаскал має вчити і любити всіх дітей однаково, як синів багатих, так і сиріт убогих, і тих, хто вулицями ходить поживи просити.

12. Дидаскал повинен учити і на письмі їм подавати з граматики, риторики, діалектики, музики та інших... і з Святої Євангелії».

Вивчення нового матеріалу досить часто супроводжується знайомством з писемними джерелами: текстами грамот, універсалів, статутів, угод тощо. В таких випадках найкраще подавати коротку характеристику писемного джерела і пропонувати учням дослідити його загалом, якщо воно невелике за обсягом, або опрацювати який фрагмент, який складає певну цінність. Наприклад, при вивченні теми «Початок національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст.» ми використовуємо текст угод – Зборівської та Білоцерківської. Працюючи над джерелами, можемо зробити порівняльний аналіз даних документів, встановити їх значення для Гетьманщини.

Тема. Збарзько-Зборівська кампанія.

Пропонуємо опрацювати фрагменти Білоцерківського та Зборівського договорів

Завдання.

1. Уважно прочитайте тексти договорів.
2. Заповніть таблицю «Зборівський та Білоцерківський договори»

Питання для порівняння	Зборівський договір	Білоцерківський договір
Територія поширення гетьманської влади		
Чисельність козацького реєстру		
Представництво в польському сеймі		
Становище національних меншин та території Війська Запорозького		

3. Який із договорів обмежував автономію козацької держави? Чому?
4. Як умови договорів могли сприйняти козаки та старшина?

Джерела.

Договір, укладений Богданом Хмельницьким з польським командуванням під Зборовом, серпень 1649 р.

Декларація його королівської милості Війська Запорозького, дана по пунктам листа.

1. При усяких давніх вольностях його королівська милість Військо Запорозьке захищає (проти давніх жалуваних грамот свою жалувану одразу видає).

2. Кількість війська для зацікавлення підданих і заохочення до служби Речі Посполитій має складати сорок тисяч Війська Запорозького, і спорядження довірено гетьманові Війська Запорозького [...] і Складення реєстру гетьманом Війська Запорозького має завершитись не пізніше нового року (до Різдва Христового) з таким порядком: гетьман Війська Запорозького має з підписом своєї руки і з печаткою військовою скласти реєстр з іменами всіх тих, які будуть за-

писані в козацтво, щоб ті в козацтві зберігали вольності козацькі, а інші [...] панам своїм підлягали.

3. Чигирин в нинішньому стані має довічно залишатись при булаві Війська Запорозького [...]

7. Жиди ні державцями, ні орендарями, ні мешканцями не можуть бути в містах українських, де стоять козацькі полки.

8. [...] Його королівська милість дозволяє мати місце в сенаті преосвященному його милості отцю митрополиту київському.

9. Майно і землю у воєводствах Київському, Брацлавському і Чернігівському його королівська милість обивателям стану шляхетського віри православної і грецької надавати обіцяє.

З Літопису Григорія Грабянки. Білоцерківська угода 1651 р.

Військо Запорозьке має складатися лише з двадцяти тисяч чоловік.

Козаки можуть проживати лише в Київському воєводстві, та й то лише на королівських землях.

Ні Браславське, ні Чернігівське воєводство козаків не матимуть.

Вся сірома віднині знову повинна лишатися у підданстві.

Чигирин залишається за козацькою булавою.

Жиди, так, як і раніше, знову будуть торгувати на Україні.

Хана і татар гетьман знову мусить помирити з королем. Якщо ж хан не захоче з королем у злагоді жити, то козаки повинні порвати з ним.

Без відома короля козацькому гетьману забороняється вести переговори з зарубіжними монархами.

Козаки з Крилова, Канева та Черкас матимуть свій суд у Києві.

Тема Українсько-московська міждержавна угода 1654 р.

Завдання.

1. Проаналізуйте фрагмент документа і визначте, які права закріплювалися за гетьманом після входження України до складу Російської держави.
2. Заповніть таблицю «Становище України в складі Російської держави в середині XVII ст.»

	Права Гетьманщини
1. Управління	
2. Суд	
3. Фінанси	
4. Міжнародні зносини	

Джерело.

Із книги М. Грушевського «Історія України-Руси»

1. Щоб по містах урядники були обрані з людей того гідних, будуть вони повинні підданими царського величства правити і всякі доходи по правді віддавати до казни. А по

тому, що воєвода царського величства, приїхавши, почав би право їх ламати і які устави заводити, і то було б прикро; а як будуть старшини місцеві, свої люди, то вони будуть гідно поводитись з місцевими правами.

Мають по містах бути урядниками війти, бургомистри, райці і лавники і доходи всякі грошові і хлібні збирати на царське величство, і ті прислані, котрих царське величство пришле до того збору грошей, мають доглядати зборщиків, щоб робили по правді...

5. Послів, котрих здавна приходять з чужих країв до Війська Запорозького аби було вільно приймати, а коли щось противне царському величству, мусять вони сповіщати царське величство.

А з турецьким султаном і з польським королем без волі царського величства не мати зносин...

7. Судитися веліли їм у своїх старших по давніх правах їх, а наші царського величства бояри і воєводи в їх військові суди мішатися не будуть. Число Запорозького війська, за їх власним проханням, веліли ми означити в 60000 реєстрових, і щоб завсіди це число буде повне. А коли б волею Божою прийшла гетьманові смерть, ми, великий государ, лишили Запорозькому війську вибирати гетьмана самим між собою, по давньому звичаю, а кого виберуть гетьманом, про те писати до нас, великого государя; а той новообраний гетьман аби вчинив присягу нам, великому государю, при тім, кого ми вкажемо.

Останнім часом у практиці навчання історії використовуються практичні або практично-лабораторні уроки, на яких діти згідно розробленої схеми (алгоритму) досліджують писемні джерела. Організації учнівського дослідження в методиці навчання історії присвятили свої роботи К. Баханов та В. Мисан. Використовуючи, розроблені ними рекомендації, ми також апробуємо методику учнівського дослідження для вивчення як окремих тем, так і загальних проблем. Наприклад, при вивченні теми «Українська земля в 60-80-ті роки XVII ст.» передбачено практичне заняття «Гадяцька угода». Учні отримують текст Гадяцької угоди, аналізують її та виконують завдання. Учитель слідкує за перебігом дослідження, точністю виконання завдання, спрямовуючи непрямыми запитання учнів у русло дослідження. Учні на кінець роботи аналізують результати своєї роботи, фіксують у зошитах короткі висновки.

Тема. Україна в роки правління гетьмана І. Виговського

Завдання.

1. Уважно прочитайте фрагмент.
2. Визначте засади, на яких входила Україна до складу Речі Посполитої.
3. В яких галузях українцям дозволялося проводити внутрішню політику самостійно? Що заборонялося?

4. Які повноваження українці втрачали і яких набували, порівняно з Переяславською угодою?

Джерело.

Із «Гадяцького трактату», укладеного між Річчю Посполитою і Військом Запорозьким» (6 вересня 1658 р.)

1) Україна, тобто землі в воєводствах Чернігівському, Київському і Брацлавському, стає вільною і незалежною країною і знов єднається з королівством Польським і Великим Князівством Литовським під назвою Великого князівства Руського.

Таким побитом, складається спілка з трьох рівноправних народів трьох вільних республік: Польської, Литовської і Руської (Української), під зверхністю короля Польського, котрого обирають три народи разом.

2) Вічною амністією, себто вічним забуттям покривають все...

Вся Річ Посполита народу Польського Великого князівства Литовського і Руського і належних до них провінцій відновляється цілком такою, яка була перед війною, себто ці три народи мають зіставатися непорушно, як були перед війною в границях своїх і при своїх свободах згідно з законами...

3) Війська Запорозького число має бути 6 тисяч, під владою гетьмана руського, згідно з стародавніми вільностями їх.

...Вони (козаки) зістаються при стародавніх вільностях і звичаях своїх, що не тільки нічим не обмежуються, але навпаки, підтверджуються всякою повагою, але, навпаки потверджуються всякою повагою.

4) ... Гетьман військ Руських до кінця свого життя має бути гетьманом військ Руських і першим сенатором воєводства Київського, Брацлавського і Чернігівського. А по смерті його має бути вільний вибір гетьмана: стани воєводства Київського, Брацлавського і Чернігівського виберуть чотирьох кандидатів, і з них одному король надасть гетьманство...

Коли б станам Коронним і Великого князівства Литовського прийшлося почати війну з царем московським, Військо Запорозьке до такої війни не буде притягнене...

5) Гетьман з Військом Запорозьким – теперешні і наступні, відступивши від усяких заграничних протекторатів, більше до них приставати не мають...

Посольств від заграничних гетьман не має приймати, і якби такі трапились – має їх відсилати до короля його милості...

7) ...Король і Річ Посполита дозволять народові Руському мати осібних канцлерів, маршалків і підскарбіїв з правами сенаторів і інші уряди народу Руського».

На основі вищевикладеного можемо зробити такий висновок. Писемні джерела були і залишаються не лише інформаційним ресурсом, який активно використовується на уроках історії і з якого учні черпають нові знання, але й сприяють урізноманітненню видів учнівської діяльності. Так їх можна використо-

увати на різних етапах уроку: перевірки й оцінювання знань та умінь, пояснення нового матеріалу, узагальнення та систематизації вивченого. На основі писемних джерел організовується самостійне вивчення окремих тем та проблем у формі практичних і практично-лабораторних занять. Останнім часом почали активно розробляти алгоритми таких занять-досліджень. Все це свідчить про те, що писемні джерела виступають таким собі альтернативним інформаційним ресурсом до авторського тексту підручника в одному випадку, а в іншому – допоміжним компонентом, що спрямований на вдосконалення методики навчання історії в сучасній українській школі.

Примітки:

1. Баханов К.О. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України : посіб. для вч. / К.О. Баханов. – К. : Генеза, 1996. – 208 с.
2. Мисан В. Сучасний урок історії : навч.-метод. посіб. / В. Мисан. – К. : Шк. світ, 2010. – 120 с.
3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: 5-9 класи: Історія України. Всесвітня історія. Основи правознавства. – К. : Освіта, 2013. – 96 с.

В статтє обосновано целесообразность использования письменных источников на уроках истории Украины в 8 классе. Раскрыты особенности организации деятельности с письменными источниками на разных этапах урока и наведены примеры и схемы их использования. Работа с письменными источниками представлена как форма ученического научного исследования, что влияет на развитие предметных компетентностей учеников.

Ключевые слова: *школьное историческое образование, история Украины, методика изучения школьной истории.*

Отримано: 25.09.2015 р.

УДК 373.5.016:94(477)

Леся Гринюк

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ВАРІАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У 9 КЛАСІ

У статті висвітлюються особливості викладання курсів за вибором: «Видатні постаті України кінця XVIII – початку XX ст.», «Світова слава українців» та «Геральдика» варіативної складової навчального плану з історії України у 9 класі в Кам'янець-Подільському ліцеї з посилено військово-фізичною підготовкою Хмельницької області.

Ключові слова: *варіативна складова навчального плану, навчальна програма, курси за вибором.*

Зміст середньої освіти для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах. Навчальний план – це документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчаю-